

Nove mogućnosti u nastavi homerske epike

(prikaz knjige Jakova Skočibušića, *Zovem se Nitko*, Naklada Bošković, Split, 2019. 387 str.)

Petra Matović

Odsjek za klasičnu filologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Zainteresirani čitatelj koji na Internetu traži djelo Homerova *Odiseja* iz pera Jakoba Bassa (Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1987.) naići će na sljedeće opise te knjige: „U ovoj knjizi je na razumljiv način objašnjeno ono o čemu Homer govori u svojoj knjizi *Odiseja*”, te „prerađeni Homerov ep, koji se oslobođen teških heksametara i pretvoren u niz pripovijedaka, čita kao pustolovni roman”. Bassova knjiga uistinu je pristupačna verzija *Odiseje*, namijenjena prvenstveno mlađim čitaocima u višim razredima osnovne škole. Navedeni komentari odraslih upućuju na širi problem: Homer je hrvatskoj publici često nerazumljiv. Za jedini hrvatski prijevod Homera, onaj Tome Maretića, Neven Jovanović je, usporedivši ga s Matoševim jezikom, konstatirao da je bio arhaičan već u vrijeme kad je nastao – davne 1882. (*Odiseja*), odnosno 1883. (*Ilijada*). Uz arhaičan vokabular („njihan”, „okropiti”, „kakono”, „strv”), povremeno i sintaksu, postoje i riječi izmišljene za potrebe prijevoda („gradobija”, „visokovladni”, „zlatosajna”, „presnježan”, „odah”, „dobrikoviću”), a koje teško da išta znače ikome tko se profesionalno ne bavi tvorbom riječi u hrvatskom jeziku.

Još jedan problem prilagodba je hrvatskog jezika grčkom heksametru. Grčka metrika zasnivala se na opreci dugih i kratkih slogova; hrvatska je versifikacija bila silabička i akcenatska, ali nikad kvantitativna. Da bi raspored naglasaka u hrvatskom odgovarao arzama grčkog metra, sintaksa prijevoda je neprirodna, a riječi koje nisu naglašene na jednom od zadnja tri sloga ne smiju se upotrebljavati čak ni kad su najbolji prijevodni ekvivalent. U nuždi prevodilac može inzistirati na sekundarnom naglasku, ako je taj na odgovarajućem mjestu. Takvo stanje stvari dovelo je do toga da Maretićev prijevod može istinski cijeniti samo ona publika koja bi ga ionako razumjela na grčkom, dok hrvatski srednjoškolci u prvom razredu srednje škole teško mogu razumjeti Homera u Maretićevu prijevodu ako im se ne pruže dodatna objašnjenja (što je jetrva ili zaova, nose li Ahejci zaista mjedene haljine, postoji li neka razlika između Atrejevog sina, Atrida i Atrejevića, i kakav je to „prometni” junak).

Taj je jaz između činjenice da se Homer mora čitati u školi i da zacijelo postoje i mnogi odrasli koji bi ga rado čitali, i činjenice da je dostupan u prijevodu koji

neupućenima djeluje zakučasto ili barem osebjno, pokušao prebroditi Jakov Skočibušić proznom adaptacijom *Odiseje* pod naslovom *Zovem se Nitko*. Ovdje ćemo prikazati ovaj dobrodošli doprinos i mogućnosti njegove upotrebe u nastavi.

Zovem se Nitko temelji se na *Odiseji*, ali bilo bi pogrešno tvrditi da se radi o pukom prepričavanju tog epa u prozi. Sam Skočibušić u predgovoru naziva *Ilijadu* i *Odiseju* ‘pra-romanima’, te već iz te riječi možemo naslutiti kakav će biti njegov pristup: bez inzistiranja na stihu, s fokusom na radnju i likove. Iako je zadržao strukturu originala, s tim da su 24 pjevanja pretvorena u 24 prozna poglavlja, Skočibušić je dodao brojne opise, objašnjenja i usporedbe, a uz glavni tekst nalaze se fusnote koje donose pregršt korisnih informacija i upućuju na daljnju literaturu, te grafički izdvojeni citati brojnih autora, od jonskog filozofa Heraklita preko njemačkih pjesnika Goethea i Hölderlina do Terryja Pratchetta, suvremenog engleskog autora *fantasy* književnosti. Šarolikost homerskog dijalekta dočarana je povremenim umetanjem stihova iz Maretićeva prijevoda te dijelovima na čakavskom kojim govore, primjerice, svinjar Eumej i prosjak Ir, te sam Odisej kad im se obraća. Knjiga sadrži i tumač imena i pojmova te iscrpan popis literature. S obzirom na odmak od izvornika, vrijedi razmisliti o pedagoškom potencijalu ovog djela.

U usporedbi s već spomenutim arhaičnim jezikom Maretićeva prijevoda, Skočibušićev je svakako bliži svakodnevnom govoru, no to ne znači da nije dovoljno uzvišen da ne bi mogao prenijeti čitateljima epski stil, nego da naprosto nije toliko arhaičan da bi predstavljao zapreku pri čitanju. Pogledajmo sljedeći primjer:

αὐτὰρ ὁ ἐν μεγάρῳ ὑπελείπετο δῖος Ὀδυσσεύς,
μνηστήρεσσι φόνον σὺν Ἀθήνῃ μερμηρίζων:
αἶψα δὲ Τηλέμαχον ἔπεα πτερόεντα προσηύδα: 19.1–3

„Odisej ostane u mračnoj dvorani smišljajući proscima propast. Uz pomoć Blistavooke, razumije se. Plan o prvom koraku objelodani sinu.”

Epitet „Blistavooka” umjesto „Atena” i „objelodaniti” umjesto „reći” udaljavaju tekst od hrvatskog govornog jezika. S druge strane, izostavljanjem „krilatih riječi”, umjesto kojih Odisej iznosi „plan”, Skočibušić uspijeva održati ravnotežu između epske dikcije i razumljivog, svakodnevnog govora, a jasniji jezik svakako će pomoći srednjoškolcima u razumijevanju.

Kako se brojne razlike između Homerova i Skočibušićeva teksta mogu iskoristiti u učionici? I one imaju nezanemariv pedagoški potencijal, kako na nastavi hrvatskog, tako i grčkog jezika, bilo da je riječ o proširenjima ili o ispuštanjima u odnosu na Homerov tekst. Uzmimo za primjer uvodni prizor *Odiseje*, vijeće bogova u kojem se raspravlja o sudbini glavnog junaka, a koje kod Homera zauzima manje od 100 stihova. U Skočibušićevj verziji taj prizor obaseže 7 stranica proznog teksta, dakle radi se o mnogo većem broju znakova. Zadatak za učenike mogao bi biti uočavanje i potom tumačenje izmjena (što se njima postiže, zašto

Skočibušić koristi vrlo formalne, administrativne termine kao što su „zasjedanje” i „točka dnevnog reda”). Kad govorimo o samom početku epa, ono što upada u oči je nedostatak invokacije kao integralnog dijela teksta kod Skočibušića. Homerova invokacija navedena je između uvoda i prvog poglavlja, popraćena paralelnim grčkim tekstom, ali Skočibušić ne nudi svoj ekvivalent iste. To je prilika da se učenici podsjetite na tu konvenciju antičke epike i razmisle zašto se u suvremenoj književnosti ne koristi, kome bi se danas pjesnik obraćao za nadahnuće, te na koji način Skočibušić u vlastitom, autorskom tekstu, uvodi čitaoca u radnju.

Osim pojedinih elemenata, u nastavi bi se moglo raspravljati i o širim temama. Jedna od njih je epska formulaičnost. Učenici bi mogli usporediti svoje estetske stavove o čestim ponavljanjima kod Homera i izbjegavanju istih kod Skočibušića: je li to dobitak ili gubitak, postaje li tekst dosadan ili konačno teče bez zapijanja. Navedimo kao primjer formulu za završetak govora $\omega\varsigma \ \epsilon\phi\acute{\alpha}\mu\eta\nu$, ($\tau\omicron\iota\iota\sigma\iota\nu \ \delta\epsilon \ \kappa\alpha\tau\epsilon\kappa\lambda\acute{\alpha}\sigma\theta\eta \ \phi\acute{\iota}\lambda\omicron\nu \ \eta\tau\omicron\rho$) koja kod Skočibušića duhovito postaje „Iznenadeni mojom neuobičajeno pesimističnom procjenom našega nepredvidiva stanja, (oni se trgnu, srce im se od straha skameni.)”. Osim iz estetske, o tome bi se trebalo raspravljati i iz naratološke perspektive: zašto su formule nužne u usmenoj književnosti, a u pisanoj ne? Koliko formula Skočibušić zadržava, i koliko često ih varira? Od formula bi posebno zahvalni za raspravu bili epiteti. Zašto je kod Homera Egist „nezazoran”, a kod Skočibušića istovremeno „podmukli ubojica” i „plemenit”? Jesu li epiteti zaista zalihosni, kako se ponekad tvrdi, ili ipak doprinose sadržaju? Je li Skočibušić na mjestima gdje je izbacio epitete dodao nešto drugo, i s kojim rezultatom?

Još jedna tema koja bi se mogla obrađivati je karakterizacija likova. Kao što je već spomenuto, neki likovi govore čakavski, te možemo raspravljati o govornoj karakterizaciji likova, osobito kod glavnog junaka koji vješto barata različitim idiomima. Nadalje, Skočibušić proširuje govore i opisuje reakcije likova, npr. da se Atena nije obradovala prizoru koji ju je dočeka kad je stigla na Itaku. Likovi su u Skočibušićevim govorima skloni izricanju mišljenja o drugima, npr. Atena spominje da je Kalipso „fatalna kombinacija zavodničke ljepote i božanstva”, a Odisej „strastven ljubavnik”; Telemah kaže da je među proscima „mnogo neodgojenih šmrkavaca, lijenih prirepaka – zlatna mladež koja im se pridružila željna jeftine zabave”. U nastavi se mogu analizirati ovakvi dodaci i ocjenjivati njihova prikladnost, uvjerljivost i aktualnost.

Ono što nikako nije motivirano izvornim tekstom su komentari sa strane. Skočibušić često navodi misli pisaca iz raznih književnopovijesnih razdoblja ili ulomke iz tematski povezanih književnih djela. Učenici bi mogli identificirati poveznice s glavnim tekstom, npr. kako je sa sadržajem *Odiseje* povezana lirska pjesma Tomislava Zuppe o odrastanju bez oca, te, u ovom konkretnom slučaju, analizirati stilske razlike između epa, romana i lirike.

Među autorima koje citira Skočibušić nalaze se brojni pisci, ne samo grčki, koji govore o Homeru, grčkom načinu života, ili samo obrađuju teme kojima se bavi i Homer. Mnoga su citirana djela nadahnuta antičkim temama, npr. Kavafisova *Itaka*, što je samo po sebi korisno jer će kod učenika razviti svijest o recepciji Homera i grčke književnosti. U nastavi hrvatskog to bi moglo potaknuti učenike da i sami obrade neku homersku temu ili motiv u različitim žanrovima. Nije nezamislivo ni da se u nastavi filozofije raspravlja o Adornovim i Horkheimerovim idejama i stavovima koje su iznosili o Homeru, a koje Skočibušić brižljivo navodi.

Zaključno, treba imati na umu da se Skočibušićeva interpretacija možda i neće svima svidjeti, no ono što je sigurno je da će izazvati reakciju i potaknuti učenike da izraze svoje mišljenje o Homeru, koje možda ranije nisu imali. U učionici bi se mogla iskoristiti ne samo kao sredstvo za ponavljanje grčke mitologije i pjesničkih figura, već i povod za estetičko-traduktološku raspravu. Onima kojima se ne sviđa Homer možda će Skočibušićeva knjiga predstavljati olakšanje i nužnu pomoć, a onima koji ga vole možda bude razlog da ga zavole još više. U svakom slučaju potaknut će intelektualni angažman i aktivno bavljenje Homerom, u zamjenu za mukotrpno probijanje kroz Maretićev prijevod.